

- Наставно-научном Већу

Наставно-научно Веће Факултета политичких наука Универзитета у Београду, на седници одржаној 21. децембра 2017. године, на предлог Политиколошког одељења, формирало је Комисију за преглед и оцену докторске дисертације „Улога православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији“, кандидата Марка Вековића, у саставу: академик проф. др Предраг Пузовић, др Драган Новаковић, научни саветник у пензији и проф. др Мирољуб Јевтић, ментор.

Комисија је детаљно прегледала и оценила наведену докторску дисертацију и на основу мишљења свих њених чланова Наставно-научном Већу Факултета политичких наука Универзитета у Београди подноси

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

I

Основни подаци о кандидату и дисертацији

1. Основни подаци о кандидату

Марко Вековић је рођен 9. марта 1987. године у Беранама, Црна Гора, где је завршио основну школу и гимназију као носилац дипломе Луча 2. Факултет политичких наука, политиколошки смер, уписао је школске 2006/2007. године, а дипломирао је у јуну 2010. године са просечном оценом 9,11. Исте године уписао је мастер студије „Политичко насиље и држава“, које је завршио са просечном оценом 9,12. Завршни мастер рад на тему „Учесталост државних удара 1946-2011. године“ одбранио је у марту 2012. године са оценом 10 (десет). Године 2012. завршио је и специјалистичке студије иновације знања „Политиколошке студије религије“, успешно одбранивши завршни рад под називом „Између мисионарства и прозелитизма – политика Римокатоличке цркве према Црној Гори 1622 – 1878. године“. Докторске студије политикологије на Факултету политичких наука Универзитета у Београду уписао је 2012. године.

Марко Вековић је радио као сарадник-демонстратор на предметима „Политикологија религије“ и „Верске заједнице у Србији“ од школске 2011/12. године. Од 1. маја 2012. године запослен је као истраживач-сарадник на пројекту „Цивилно друштво и религија“ (бр. 179008), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Од 1. јула 2015. године запослен је на месту асистента за ужу научну област „Политичка теорија, политичка историја и методологија политичких наука“, на предметима „Политикологија религије“ и „Верске заједнице у Србији“.

У својству гостујућег истраживача (Visiting Scholar), Марко Вековић је боравио на Temple University (Religion Department) у периоду јун – новембар 2014. године. У периоду фебруар – јун 2016. године боравио је на Columbia University in the city of New York (Institute for Religion, Culture and Public Life).

Марко Вековић је до сада објавио више научних радова, од којих су најважнији:

- Marko Veković, “Religion and Post-conflict Statebuilding, Roman Catholic and Sunni Islamic perspectives”, *Religion, Politics & Ideology Journal*, Vol. 18, No. 2, 2017, pp. 240-241. [приказ дела]
- Marko Veković, “Political Functions of the Serbian Orthodox Church in United States of America (1945-1991)”, in: Sargon G. Donabed and Autumn Quezada-Grant (eds.), *Decentering Discussion on Religion and State: Emerging Narratives, Challenging Perspectives*, Lexington Books, 2015, pp. 177-192.
- Marko Veković, “Religion and Democratization: Framing Religious and Political identities in Muslim and Catholic Societies, by Michael D. Driessen”, *Democratization*, Vol. 22, Issue 2, 2015, pp. 795-796. [приказ дела]
- Марко Вековић, “Политичке функције религије у несекуларизованим земљама у Европи”, у: Хрвоје Шпехар (ур.), *Еуропски секуларни идентитети*, Зборник радова Jean Monnet модула Секуларна Европа: Еуропски секуларни идентитети, Загреб, 2015, стр. 75-95.
- Марко Вековић, „Улога религије у формирању српског политичког обрасца“, *Култура полуса*, бр. 23, 2014, стр. 195-210.
- Марко Вековић, “Политичке функције јеврејства у савременом Израелу”, у: Зоран Крстић (ур.), *Компаративна политика – есеји*, Факултет политичких наука и Чигоја штампа, Београд, 2014, стр. 139-157.
- Marko Veković, “Islamism and Islam”, *Politics and Religion Journal*, Vol. 7, No. 2, 2013, pp. 439-443. [приказ дела]
- Марко Вековић, „Државни удар у Малију и религијски екстремизам“, *Култура Полуса*, бр. 19, 2012, стр. 185-196.
- Марко Вековић, „Анализа религијских и друштвено – политичких вредности из угла политикологије религије“, у: Мирко Благојевић, Јелена Ј. Максимовић, Тијана Бајовић, *(Пост)секуларни обрт: религијске, моралне и друштвено –*

- политичке вредности студената у Србији*, Институт за филозофију и друштвену теорију и Конрад Аденауер, Београд, 2013, стр. 184-198.
- Марко Вековић, *Црна Гора и Римокатоличка црква (1622 – 1878)*, Задужбина Андрејевић, 2012, стр. 1-87.
 - Велизар Антић, Марко Вековић, „Однос Исламске заједнице БиХ према Исламским заједницама у Србији”, *Годишњак ФПН-а*, Вол. 7, бр. 6, 2012, стр. 103-119.

Марко Вековић је учествовао на неколико научних скупова и конференција, где је имао самостална излагања. У мају 2017. године излагао је рад „Where Religion Meets Politics: Orthodoxy in the Former Yugoslav State“ на конференцији „Global Orthodoxy. Religion, Politics and Human Rights“, у Падови, Италија. Поред тога, излагао је рад на тему „How Orthodox Churches Responded to the Current Migrant Crisis? Evidences from Greece and Serbia“ у оквиру скупа „*Националне мањине, миграције и сигурност у демократским друштвима*“, на Брионима, Хрватска. У септембру 2017. године је учествовао на годишњој конференцији Сабора политиколога у Београду, када је излагао рад на тему „Хибридни режими и православне цркве: асиметрична симфонија“. У марту 2016. године учествовао је на скупу „*Religion: Dynamics, Processes, and Change*“ на Универзитету Колумбија, Њујорк, САД. У децембру 2015. године учествовао је на међународној конференцији „*Transnational Religious Movements, Dialogue and Economic Development: The Hizmet Movement in Comparative Perspective*“, у Торину, Италија. Поред тога, у априлу 2013. је учествовао на међународној конференцији „*Religion and State*“, у Бристолу, САД, али и на међународној конференцији „*The Political Dimension of Religion*“ одржаној у Београду. Излагао је радове и на међународним конференцијама у Клуж-Напоки, Румунија, „*Religion and Politics in Globalization Era*“ и међународној конференцији „*The Heritage of History: Solutions to Political and Social Issues in Southeast Europe at the Balkans Wars' Centenary*“, у Истанбулу, Турска, обе одржане 2012. године.

Кандидат Марко Вековић је активан члан, или је то био, неколико међународних организација, и то: International Political Science Association (IPSA), American Political Science Association (APSA) и International Society for Sociology of Religion (ISSR). Такође је члан групе „Религија и политика“ у оквиру European Consortium for Political Research (ECPR), где од 2013. године обавља посао координатора чланства, а од 1. априла 2017. је на дужности секретара ове групе.

2. Основни подаци о дисертацији

Одлуком Универзитета у Београду – Веће научних области правно-економских наука, од 20. септембра 2016. године, кандидату Марку Вековићу је одобрена израда докторске дисертације „Улога православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији“.

У погледу форме и садржаја, дисертација је урађена у складу са правилима Универзитета и Факултета политичких наука, А4 формата, фонт Times New Roman, проред 1,5, маргине 30мм. Дисертација има укупно 326 страна, поред текста захвалнице, страница резимеа, списка табела и графика и садржаја.

Сходно Правилнику о академској честитости Факултета политичких наука, дисертација је прошла проверу плагијата у програму ЕФОРУС (Ephorus) 8. децембра 2017. године. Коначан резултат провере је 0% преклапања.

Дисертација кандидата Марка Вековића је структурирана у седам целина, и то: Увод; Теоријски оквир истраживања; Демократизација и православни свет; Православље и демократизација у Грчкој; Демократизација у Русији и улога Руске православне цркве; Српска православна црква као актер демократизације Србије и Закључна разматрања. На крају је приложен списак коришћене литературе који броји 291 библиографску јединицу и укључује монографије, тематске зборнике, научне чланке, документа, чланке из домаћих и страних дневних новина и магазина и интернет изворе. Поред тога, налази се списак прилога и прилози, кратка биографија аутора као и неопходне потписане изјаве о ауторству, о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјава о коришћењу.

II

Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације Марка Вековића је утврђивање и објашњавање улоге православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији. Иако је област демократизације једна од најважнијих области истраживања политичких наука, примећује се да је улога религије и верских актера у овом процесу запостављена у литератури. Насупрот томе, дисертација Марка Вековића полази од чињенице да је религија важан елемент за разумевање политике и политичког понашања, да верски актери имају потенцијал за политичко деловање и да је ова област истраживања једна од најважнијих области у политичким наукама.

У последњих двадесетак година, долази до наглог интересовања истраживача за област односа религије и демократије у глобалу, али и за улогу религије и верских актера у процесима демократизације широм света. Опсежним и ситематичним прегледом литературе, кандидат Марко Вековић јасно указује на ове тенденције, али нарочито истиче чињеницу да је однос православног хришћанства, тј. православља, према демократији и демократизацији и даље запостављен у литератури. Поред тога, истиче и својеврсну парадигму о инкомпатибилности православља и демократије која постоји у досадашњој литератури и сазнањима. Полазећи од чињенице да данас у свету постоји неколико држава са доминантно православном популацијом које су стабилни демократски режими, али и одређени број држава које су на путу да то и постану, кандидат Марко Вековић у својој дисертацији покушава да изазове тезу о инкомпатибилности православља и демократије.

Поред тога, полазећи од претпоставке да сви верски актери имају потенцијал да делују и политички, а да православне цркве поред културолошке, образовне и историјске, имају и важну политичку улогу у тим земљама, истражује се и објашњава специфична улога православних цркава у процесима демократизације у три случаја: Грчкој, Србији и Русији.

Предмет дисертације Марка Вековића је актуелан, релевантан и научно још увек недовољно расветљен. Посебно се истиче одлука кандидата да користи small-n компаративну анализу у циљу упоређивања улога православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији, што овом истраживању даје нарочиту вредност. Током истраживања, кандидат је користио квалитативне и квантитативне методе, укључујући анализу садржаја, компаративну методу и основну статистику. Централна научно-истраживачка метода јесте компаративна (упоредна) метода. Након утврђивања специфичних улога Грчке цркве, Руске православне цркве и Српске православне цркве у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији, кандидат је формулисао сет независних варијабли којима је покушао да објасни од чега је та улога зависила.

У складу са овако дефинисаним предметом истраживања, кандидат Марко Вековић у својој дисертацији поставља три главна истраживачка циља, и то: а) да истражи развој, стање и степен демократије у доминантно православним земљама у свету, б) да истражи и опише улогу православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији и в) да покуша да објасни од чега је та њихова улога зависила. Поред тога, истраживањем и објашњавањем улоге православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији, кандидат показује да његова дисертација има и друштвени циљ који се пре свега огледа у додатном сагледавању улоге доминантних верских актера у процесима демократизације у овим земљама, доприносећи на тај начин њиховом бољем и свеобухватнијем разумевању.

III

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У складу са предметом и циљем истраживања, претходним сазнањима и теоријским оквиром, кандидат Марко Вековић је формулисао једну општу, две посебне и више појединачних хипотеза од којих се полазило у истраживању.

Кандидат полази од опште (генералне) хипотезе која гласи: *процес демократизације је обухватио и земље са доминантно православним становништвом и углавном се завршио са успостављањем релативно стабилних демократских режима. Због свог историјског, културолошког и надасве политичког значаја, доминантни православни верски актери, односно православне аутокефалне цркве, имали су одређену улогу у том процесу.* Кандидат у општој хипотези тврди да је процес демократизације захватио и земље са доминантно православним становништвом и да се тај процес, насупрот неким теоријским предвиђањима, углавном завршио са успостављањем

релативно стабилних демократских режима у овом делу света. Посебно је важно истаћи да кандидат тврди да су православне цркве, као доминантни верски актери, имали одређену улогу у том процесу. Кандидат је у својој дисертацији потврдио општу хипотезу.

Управо због чињенице да су православне цркве, као доминантни верски актери, имале одређену улогу у процесима демократизације широм православног света наводи аутора да формулише прву посебну хипотезу на следећи начин: *Разумевајући таласе демократизације као „групу транзиција из недемократских у демократске режиме које се дешавају у специфичном временском периоду и које значајно надмашују транзиције у супротном смеру“ (Huntington, 1993: 15), посебна хипотеза гласи да су доминантно православне земље оформиле специфичан талас демократизације за који предлажемо назив – „православни талас демократизације“.* Специфичним и прецизно развијеним методолошким поступком, који подразумева примену три различита приступа мерења демократизације, аутор успешно доказује своју прву посебну хипотезу и на тај начин даје оригиналан допринос литератури из области религије и демократизације предлогом за усвајање појма „православни талас демократизације“. Кандидат је посебну пажњу посветио карактеристикама овог таласа, за који сматра да је својеврсна допуна трећем таласу демократизације.

Друга посебна, заједно са низом појединачних хипотеза, су усмерене ка другом и трећем циљу дисертације Марка Вековића. Наиме, кандидат формулише другу хипотезу не према православној политичкој теологији, већ према групи варијабли за које верује да имају потенцијал да научно објасне специфичне улоге православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији. Друга посебна хипотеза гласи: *Иако православна политичка теологија представља идејни покретач акција православних цркава у сфери политике, специфична улога православних цркава у процесу демократизације је зависила од правног уређења односа Цркве и државе, историјско – политичког контекста деловања, типа режима из којег је кренула транзиција ка демократији и од тога ко је био иницијатор демократизације.* На овај начин, зависна варијабла дисертације Марка Вековића постаје улога православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Русији и Србији, док је низ независних варијабли развијен у правцу објашњавања тог понашања. Заокретом од православне политичке теологије, према низу других фактора, пре свега институционалним, кандидат не жели да умањи значај православне политичке теологије, већ претпоставља да је у циљу објашњења политичког понашања цркава корисније фокусирати се на друге факторе. Резултати његовог истраживања показују да је ово била исправна одлука, иако се на неколико места истиче чињеница о постојању и других фактора (политичких, економских, културолошких...) који су утицали, или утичу, на улогу православних цркава у процесима демократизације.

Друга посебна хипотеза је развијена у низ појединачних хипотеза. Прва појединачна хипотеза се фокусира на однос православних цркава и државе (Church-State relations) и гласи: *За очекивати је да ће православни верски актер бити активнији у*

процесу демократизације онда када ужива институционалну независност од државе и политичких центара моћи. И обрнуто. Онда када држава и Црква имају блиске институционалне односе, праћене тенденцијом државе да контролише верске актере, није за очекивати да ће православне цркве имати простора за демократизирајуће активности. Анализом историјских односа Цркве и државе у Грчкој, Србији и Русији, кандидат показује развој њихових односа до савременог доба. Ова чињеница се посебно истиче као важна, јер управо православне цркве имају тенденцију блиских односа са државом, која је према кандидату, имала директне последице на улогу православних цркава у процесима демократизације у посматраним земљама. Поред квалитативне анализе односа, кандидат се служи и подацима *Religion and State* базе, уз помоћ које додатно ојачава свој аргумент да је институционални однос Цркве и државе од суштинског значаја за разумевање улоге православних цркава у процесима демократизације у ова три случаја. Прва појединачна хипотеза је успешно доказана. Друга појединачна хипотеза се односи на шири историјско – политички контекст деловања и гласи: *Улога православних цркава у процесу демократизације зависила је од историјско – политичког контекста у којем је започео процес демократизације.* Ово је веома важна претпоставка управо због чињенице да се у овој дисертацији упоређују три различита случаја у којима је улога црква морала да буде под утицајем контекста историјске и политичке ситуације у којој се целокупна земља налазила. Ова хипотеза добија на значају посебно из разлога што је историјско-политички контекст деловања био битно другачији у случају Грчке, Србије и Русије, и кандидат успешно доказује како је он утицао на деловање цркава у тим периодима. Поред тога, кандидат Марко Вековић сматра и да је тип режима у оквиру којег креће процес демократизације важна варијабла у објашњавању специфичних улога православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији. Ова идеја је развијена у трећу појединачну хипотезу која гласи: *Постоји корелација између улоге верских актера и типа режима у оквиру којег је кренуо процес демократизације. Што је систем ауторитарнији, то је тенденција ка контролисању верских актере већа, а самим тим њихов оквир за делање мањи. И обрнуто.* Према налазима анализе кандидата Марка Вековића, може се рећи да је ова хипотеза успешно доказана. Четврта појединачна хипотеза се односи на питање ко је био иницијатор процеса демократизације. Овде је важно напоменути да кандидат исправно сматра да би било донекле наивно тврдити да су православне цркве у Грчкој, Србији и Русији биле иницијатори или доминантни актери у том процесу. Међутим, он сматра је улога православних цркава зависила и од одговора на то питање. Ова хипотеза гласи: *Улога православних цркава у процесу демократизације зависи и од тога ко је иницијатор тог процеса. За очекивати је да верски актери буду активнији у оним процесима демократизације који су кренули од организација цивилног друштва, за разлику од осталих процеса покренутих од стране других иницијатора.* У складу са закључцима овог истраживања, може се рећи да је и ова хипотеза успешно доказана, те да је питање иницијатора процеса демократизације важна варијабла у објашњавању улоге верских

актера у том процесу. Кандидат је на примерима Грчке, Србије и Русије успео да направи везу између ове две варијабле и на тај начин докаже и своју четврту појединачну хипотезу.

IV

Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертације је структурирана у седам целина које, поред Увода и Закључних разматрања, садрже и пет поглавља, и то: Теоријски оквир истраживања; Демократизација и православни свет; Православље и демократизација у Грчкој; Демократизација у Русији и улога Руске православне цркве и Српска православна црква као актер демократизације Србије.

Увод (стр. 1-8) обухвата кратак приказ истраживања које се спроводи. Поред указивања на чињеницу да је религија до скоро била занемариван фактор у политиколошким истраживањима, у уводном поглављу се даје кратак осврт на проблем и предмет истраживања, на изабране студије случаја, представљају се циљеви и хипотетички оквир истраживања и истиче допринос који ово истраживање може имати у литератури о религији и демократизацији, али и свеукупном развоју политикологије религије.

Прво поглавље ове дисертације носи наслов *Теоријски оквир истраживања* (стр. 9-37). У овом делу рада кандидат Марко Вековић указује на истраживачки проблем своје дисертације, истиче потребу да се једно овако истраживање спроведе и нарочито истиче разлоге зашто су баш ова три случаја (Грчка, Србија, Русија) изабрани за предмет истраживања. Поред тога, једно посебно потпоглавље је посвећено критичком прегледу литературе из области којом се бави ова дисертација, и подељено је у два дела. Први део се односи на критички преглед литературе из области религије и демократизације уопште, и у њему се јасно истиче недостатак студија које се баве односом православних цркава и демократизације. Поред тога, посебан део теоријског оквира је посвећен широком критичком прегледу литературе која се конкретно бави случајевима демократизације Грчке, Србије и Русије и улогом православних цркава у овом процесу. Ово поглавље је обогато и анализом процеса препорода религије у доминантно православним земљама, за који кандидат предлаже употребу синтагме „припадање без веровања“. На самом крају теоријског дела свог рада, кандидат Марко Вековић посвећује посебну пажњу проблему објашњавања политичких активности верских актера. Ослањајући се на релевантне изворе из литературе, кандидат прецизно дефинише свој методолошки поступак и додатно појашњава хипотетички оквир.

Друго поглавље докторске дисертације Марка Вековића *Православни свет и демократизација* (стр. 38-53) се бави стањем и степеном демократије у доминантно православним (бифизитским) земљама данас. У овом делу рада се проблематизује проблем мерења демократије и демократизације и приказује неколико приступа из

релевантне литературе. Након критичког осврта на сваки од њих, кандидат се одлучује да примени три различита приступа у мерењу демократизације на доминантно православне земље. Резултати до којих се долази у овом делу рада утичу на кандидата да предложи појам „православни талас демократизације“ (The Orthodox Wave of Democratization), као оригинал теоријски допринос литератури о религији и демократизацији. Посебна пажња се указује анализи карактеристика овог таласа.

Треће поглавље се бави улогом Грчке цркве у процесу демократизације ове земље и носи наслов *Православље и демократизација у Грчкој* (стр. 54-104). Поред историјског приказа односа државе и Цркве у Грчкој, у овом делу рада је посвећена посебна пажња односу Грчке цркве и режима војне хунте који је био на власти у периоду 1967 – 1974. године. У овом делу рада нарочито се истиче недостатак студија које се баве овим проблемом, што је показано и у критичком прегледу литературе. Из тог разлога, кандидат се одлучује да истражује архиве Радио Београда и анализом садржаја дневне штампе из тог периода успева да да оригинал увид у однос војне хунте и Грчке цркве, да прикаже њихову интеракцију и да заједно са многим илустративним примерима докаже своје претпоставке. На самом крају овог дела рада се анализира политичка улога Грчке цркве након 1974. године у овој земљи, и закључује се да је овај верски актер уједно и веома важан политички актер у савременој Грчкој.

Демократизација у Русији и улога Руске православне цркве је наслов четвртог поглавља дисертације (стр. 105-192). У овом делу рада се анализира политичка улога Руске православне цркве (РПЦ) након пада комунизма и које импликације она има на процес демократизације. Поред историјске анализе односа Цркве и државе у Русији, кандидат се посебно бави улогом РПЦ за време владавине Бориса Јељцина (1991 – 1999. године) и након доласка Владимира Путина на власт 2000. године до данас. Ослањајући се претежно на анализу секундарне литературе, кандидат наводи да је у овом периоду постепено долазило до све веће интеграције Цркве и државе у Русији и да је та чињеница директно утицала на улогу РПЦ у процесу демократизације ове земље. Поготово је занимљива њихова интеракција након 2000. године, за коју аутор користи термин „асиметрична симфонија“, која указује на доминантну улогу државе у односу са Црквом.

У петом поглављу, насловљеном *Српска православна црква као актер демократизације Србије* (стр. 193 – 279), кандидат Марко Вековић се бави улогом Српске православне цркве (СПЦ) у процесу демократизације Србије након пада комунизма 1991. године. Након кратког историјског приказа односа Цркве и државе у Србији, кандидат своју анализу дели на два дела. Први део се бави улогом СПЦ у периоду 1991 – 2000. године, тј. за време владавине Слободана Милошевића. Анализом секундарне литературе, али и докумената архива Радио Београда, кандидат је посебну пажњу посветио анализирању ставова СПЦ према битним политичким питањима у овом периоду на основу детаљне анализе саопштења Сабора СПЦ. Анализа показује занимљив заокрет у односу СПЦ према власти у том периоду, од подршке на његовом почетку, па све до отвореног ограђивања од режима, активног учествовања у демонстрацијама и позивима за оставку

тадашњег председника. Поред тога, анализира се однос Цркве и државе након политичких промена из октобра 2000. године, с посебним освртом на политичко деловање Цркве у том периоду.

У *Закључним разматрањима* (стр. 280-293) се сумирају резултати истраживања. Компаративном методом се указује на сличности и разлике у деловању православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији и покушава да се сумира и објасни њихова улога, у складу са хипотетичким оквиром истраживања. Поред тога, кандидат Марко Вековић истиче важност истраживања улога православних цркава у процесима демократизације широм доминантно православног света, отварајући на тај начин простор за будуће анализе и студије.

V

Остварени резултати и научни допринос

Дисертација кандидата Марка Вековића доприноси дубљем разумевању односа православља и демократизације и представља својеврстан критички преглед и ревизију досадашњих сазнања из ове области. Процес демократизације који је узео маха у доминантно православним земљама, поготово након пада комунизма, учинио је данас већину тих земаља стабилним или релативно стабилним демократским режимима. Упоредо се намеће закључак да су православне цркве, као важни политички актери, имали одређену улогу у том процесу. Међутим, како је ово истраживање показало, улога православних цркава се никако не сме посматрати као суштинска и судбоносна за процес демократизације, али је у исто време не треба игнорисати и занемаривати. Напротив. Истраживањем је потврђена полазна претпоставка о специфичном таласу демократизације који је захватио доминантно православне земље, за који се предлаже појам „православни талас демократизације“. Предлог овог појма представља један од најважнијих резултата и доприноса овог истраживања. Поред тога, на примерима Грчке, Србије и Русије, потврђена је и претпоставка да су православне цркве, као доминантни верски актери, имале одређену улогу у том процесу.

Научни циљеви овог истраживања су, пре свега, научна дескрипција и научно објашњење. Научна дескрипција је коришћена у анализи специфичног политичког понашања Грчке цркве, Српске православне цркве и Руске православне цркве у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији. У складу са резултатима квалитативне анализе и теоријским оквиром истраживања у оквиру ког је истакнута типологија улоге верских актера у процесима демократизације према Тофт, Филпот и Шаш (2011), кандидат идентификује различите улоге ових православних цркава у процесима демократизације и на тај начин долази до вредних резултата и на тај начин даје оригиналан теоријски допринос литератури. Према резултатима анализе, који су табеларно приказани на стр. 291, кандидат истиче да се улога Грчке цркве у процесу демократизације ове земље може описати као „слободни јахач“ (free rider), Руске православне цркве као „отпораш“

(reactionary resister) а Српске православне цркве као „водећи актер“ (leading actor). Кандидат у својој дисертацији указује на разлоге који су га навели да на овај начин окарактерише улоге православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русију. Када је у питању Грчка црква, анализа кандидата указује на закључак да Грчка црква није имала готово никакву улогу у борби против ауторитарног милитаристичког режима војне хунте (1967 – 1974.), нити била ангажована у активностима које су биле усмерене против режима. Међутим, важно је истаћи да једном када је успостављен демократски систем, након пада хунте, Црква није показала тенденције да се супростави том процесу, штавише, искористила је његове бенефите и наставила да буде важан друштвени и политички актер у савременом политичком животу Грчке. Са друге стране, улога Руске православне цркве (РПЦ) је била амбивалентна у процесу демократизације Русије. Стога кандидат наводи да се њена улога налази између улоге отпораца и слободног јахача. Разлози за такав став се налазе у специфичној промени у улози РПЦ након доласка Владимира Путина на власт 2000. године, које је праћено јачањем моћи и угледа Русије у међународној политици, али истовремено и јачењем појединих ауторитарних тенденција у овој земљи. РПЦ је један од главних савезника и актера у овом процесу, те и ако постоји низ примера размирица између РПЦ и државе, кандидат закључује да се њена улога прецизније може описати као отпорашка, тј. усмерена ка одржавању статуса кво. На самом крају, анализом политичког деловања Српске православне цркве (СПЦ) у процесу демократизације у периоду 1991 – 2000. године, кандидат утврђује својеврстан заокрет у односу СПЦ према режиму у том периоду. Захваљујући великом броју критичких активности усмерених према режиму и држави у том периоду, који укључују и учествовање на протестима, јавно ограђивања од власти и позив на оставку тадашњег председника, улога СПЦ се може описати као „водећи актер“. Кандидат посебно напомиње чињеницу да идентификовање СПЦ као водећег актера демократизације не подразумева да је њена улога била од суштинског значаја за овај процес, нити да се на тај начин занемарује улога других утицаја. Поред тога, анализом улоге СПЦ у политичком животу Србије након 2000. године анализирају се и додатно појашњавају активности Цркве.

Поред тога што је својим истраживањем успео да идентификује и класификује различите и специфичне улоге православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији, кандидат Марко Вековић примењује метод научног објашњења у циљу објашњења тих улога. На тај начин, специфична улога православних цркава постаје зависна варијабла овог истраживања, која је објашњена уз помоћ низа већ наведених независних варијабли у хипотетичком оквиру. Резултати истраживања су показали да је институционални однос Цркве и државе један од најважнијих фактора који је утицао на улогу цркава у процесима демократизације. Наводећи квалитативне и квантитативне показатеље овог односа, кандидат успешно потврђује своју хипотезу. У случају Грчке цркве, Црква је била под потпуном институционалном контролом режима војне хунте и тај однос кандидат назива „хунтина црква“, док се у случају Русије специфична промена у

том односу, а последично улога РПЦ, види након усвајања Закона о слободи савети и удруживању из 1997., који је поставио институционалне односе каснијој интеграцији Цркве и државе у овој земљи. Са друге стране, у Србији је држава била релативно незаинтересована за Цркву, па самим тим ни институционално уређење њихових односа није било на дневном реду. Чињеница да је држава била незаинтересована за Цркву се доказује уз помоћ неколико захтева Цркве према држави који нису били подржани, а неки су чак били и игнорисани. Управо је та чињеница отворила простор за анти-ауторитарно деловање СПЦ. Међутим, од политичких промена 2000. године, кандидат указује на неке детаље који би могли утицати на закључак да долази до постепене интеграције Цркве и државе у Србији, а који добијају нарочито важну институционалну позадину након усвајања Закона о верским заједницама из 2006. године. Резултати истраживања су показали да историјско-политички контекст деловања такође има важан експланаторни потенцијал. У случају Грчке, кандидат Марко Вековић показује да је управо историјско-политички контекст довео до успостављања режима војне хунте 1967. године. Једна од централних карактеристика јесте борба против комунизма, у којој је Грчка црква била веома активна и на тај начин постала идеолошки савезник режиму војне хунте. Овај фактор је нарочито важан у случају Русије, где је до интеграције Цркве и државе управо дошло због историјско-политичког контекста, поготово након 2000. године. Пројекат опоравка Русије је подразумевао и већу улогу РПЦ у том процесу. На тај начин, Црква је постала близак савезник државе, али је у исто време изгубила аутономију да делује у сфери политике. Из тог разлога, кандидат прихвата употребу појма „асиметрична симфонија“. Случај СПЦ и њена улога у процесу демократизације Србије се такође може објаснити историјско-политичким контекстом. Пре свега, ту се мисли на распад СФРЈ, праћен грађанским ратом који се свео на верску димензију. Због грешака које је државни врх Србије направио у том рату према виђењу Цркве, СПЦ га је оштро критиковала. Поред тога, важно је истаћи и питање рата на Косову и Метохији, санкције и лошу позицију српског народа, који су сви заједно утицали на лош однос СПЦ и државне власти. Посебно занимљиви резултати до којих долази кандидат Марко Вековић се односе на анализу како тип режима утиче на политичко понашање православних цркава. Кандидат потврђује своју хипотезу да што је режим ауторитарнији, постоји већа тенденција према контроли верских актера, и обрнуто. Режим војне хунте у Грчкој био је милитаристички режим који има тенденцију да контролише сваки аспект друштвеног и политичког живота. У складу са тим, и Грчка црква као доминантан верски актер је била под потпуном контролом режима, која је онемогућила било какву активност усмерену против режима. Са друге стране, режими у Русији и Србији су окарактерисани као хибридни режими, са јаким ауторитарним тенденцијама. Међутим, такав тип режима ипак допушта одређени вид слободе организовања, па су тако и верски актери имали, или имају, одређени степен аутономије деловања у јавној сфери. Међутим, разлика између Русије и Србије се показује у правцу додатног појашњавања режима у Русији као „контролисана демократије“, у којој држава подржава демократске процедуре и процесе

све док оне не штете њеним интересима, стабилности и моћи. У складу са тим, и деловање РПЦ је усмерено ка том циљу. Са друге стране, релативна незаинтересованост режима у Србији према СПЦ је утицала на њену ширу аутономију по питању политичког деловања, што је одредило њену улогу и однос према режиму. Последњи део резултата докторске дисертације Марка Вековића указује на то да је питање иницијатора демократизације битно утицало на улогу православних цркава у Грчкој, Србији и Русији. Кандидат наводи да је демократизацију у Грчкој извршио реформни покрет унутар војске. Самим тим није било места за улогу Грчке цркве. Како је показано, она је била слободан јачах и посматрач тих политичких промена, али је подједнако важно да им се није супротстављала у каснијем периоду. Са друге стране, демократизација у Србији је широко подржана од актера цивилног друштва, политичких партија и покрета, који су заједно са подршком међународне заједнице довели до политичких промена у октобру 2000. године. СПЦ је била активан учесник у неким протестима против режима, дајући свој допринос. Међутим, у случају Русије се примећује недостатак развијене опозиције, нарочито након 2000. године. Поред тога, досадашње искуство је показало да су протести против државне власти уперени и истом тренутку и против РПЦ.

Научни допринос дисертације Марка Вековића је вишеструк. Његово истраживање представља оригиналан допринос литератури о религији и демократизацији, које отвара простор за будућа истраживања у овом пољу. Посебно се истиче намера кандидата да упоређује три веома занимљива случаја из православног света, да анализира улоге православних цркава у процесу њихове демократизације и покуша да објасни од чега је она зависила. У складу са тим, научни допринос се пре свега истиче чињеницом да кандидат истражује једну тему у складу са прецизно дефинисаним предметом истраживања. Он успева да изазове тезу о инкомпатибилности православља и демократије, сопственим предлогом о прихватању идеје (концепта) о православном таласу демократизације.. Ово је вредан и оригинал теоријски допринос његовог истраживања, који отвара простор за будућа истраживања у овој области. Поред тога, анализа и класификација различитих улога православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији такође је вредан допринос, који је додатно ојачан намером кандидата да научно објасни разлику у њиховом деловању. Са друге стране, ово истраживање има и важан друштвени допринос, јер додатно осветљава једну занемарену, а веома важну, област истраживања – улогу православних цркава у процесима демократизације. Истраживање улоге православних цркава, као једних од најважнијих друштвених институција у доминантно православним земљама, што нарочито доприноси даљем, дубљем и систематичнијем разумевању њиховог политичког понашања.

VI Закључак

На основу детаљног прегледа и оцене докторске дисертације „Улога православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији“ кандидата Марка Вековића, Комисија констатира да је:

- Дисертација урађена у складу са критеријумима и стандардима Универзитета у Београду и Факултета политичких наука и у потпуности одговара одобреној пријави докторске дисертације;
- По свом садржају, коришћеној методологији и оствареним резултатима, дисертација представља оригиналну анализу важног феномена из области религије и демократизације и доприноси развоју политикологије религије;
- У дисертацији на један целовит, оригинал и научно утемељен начин истражена и објашњена улога православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији;
- Дисертација оригинално и самостално научно дело које доприноси разумевању и дубљем сагледавању односа православља и демократизације;
- Кандидат научним приступом, консултовањем великог броја најрелевантнијих извора из литературе, опсегом анализе и саопштеним резултатима, успео да научној, стручној и широј јавности приближи сложеност проблема истраживања и допринео његовом целовитом сагледавању.

Истраживање улоге православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији има научно и друштвено оправдање. Ово истраживање ће попунити „рупу“ у научним сазнањима из области религије и демократизације, а нарочито у специфичној области православља и демократизације која је запостављена у литератури. Поред тога, ово истраживање је и друштвено оправдано, јер је разумевање и дубље сагледавање улоге православних цркава у друштвеном и политичком животу од велике важности за разумевање целокупног феномена. Као таква, ова дисертација представља допринос политикологији религије као једној од најмлађих дисциплина политичких наука.

ПРЕДЛОГ

Комисија предлаже Наставно-научном Већу Факултета политичких наука Универзитета у Београду да прихвати дисертацију „Улога православних цркава у процесима демократизације у Грчкој, Србији и Русији“, кандидата Марка Вековића, као подобну за јавну одбрану, да формира Комисију за јавну одбрану и упути такав предлог надлежном телу Универзитета у Београду на даљу процедуру.

У Београду, 22. децембра 2017.

КОМИСИЈА

академик проф. др Предрад Пузовић
члан Академије наука и умјетности Републике Српске и
редовни професор Православно-богословског факултета Универзитета у Београду

др Драган Новаковић
научни саветник у пензији Института за политичке студије у Београду

проф. др Мирољуб Јевтић
редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду